

FORRÁSKUTATÁS

VITÁK A VISEGRÁDI PALOTAREKONSTRUKCIÓ KÖRÜL

BUZÁS GERGELY

A múlt fogalmának lényege a visszafordíthatatlanság. Ami elmúlt, az többé nem hozható vissza, ám ez nem jelenti azt, hogy ne lehetne megismerni. A múlt megismerésének vágya az ember egyik legsajátosabb tulajdonsága. Egyetlen lehetséges eszköze a történeti forrás, vagyis mindaz, ami a múltból fennmaradt. A visegrádi palota is ilyen forrás, kutatásának eredménye pedig az a rekonstrukció, amely napjainkban épül a romok felett.

2000 októberében, ötéves restaurálási munkák után újra teljes egészében megnyílt a visegrádi királyi palota épülete. Bár a műemléki helyreállítás még távol van a befejezéstől, a félig kész épületrekonstrukció is mély hatást gyakorolt látogatókra és szakemberekre egyaránt. A visegrádi rekonstrukció mellett senki sem megy el szóltanul: sokan és sokféle véleményt fogalmaznak meg róla. Ami Visegrádon történik, mindenkiből erőteljes érzelmi reakciókat vált ki – kiből pozitívat, kiből negatívat –, azt azonban senki sem tagadja, hogy végre megmozdult valami a magyar műemlékvédelemben. Hivatalok és szakemberek magánügyéből itt újra közügyggyé vált a múlt és a múlthoz való viszonyunk.

Hogy a visegrádi rekonstrukció indulatokat kavart, az persze nem véletlen, hiszen minket, akik végigvitük a munkát, szintén „indulatok” vezettek. Indulatok, amelyeket a mindig félresikerült és mindig egyre több kárt okozó „romkonzerválási” kísérletek alatt fél évszázada tehetetlenül vergődő romok látványa, a kusza falcsönkok között értetlenül és érdektelenül bolyongó látogatók és a megdöbbenően tájékozatlan tudósok keltettek bennünk. Ezek az indulatok a palota megvédésére, kutatására és a kutatási eredmények mindenki számára érthető formában való közzétételére ösztönöztek minket. Ennek eredménye az a rekonstrukció, amely ezekben az években Visegrádon kibontakozik.

Másokban azonban más indulatok ébredtek: egyesekben magasztosak, másokban alantasabbak; van, aki jobbító szándékú, másoké ledorongoló. Érdekes kutatni ezen indulatok forrásait után is, mert so-

kat elárulnak megfogalmazójuk gondolkodásáról, a múlthoz és a múlt emlékeihez való viszonyáról.

A látogatók nagy többségét meglehetősen egyszerű és tiszta érzelmek vezérik: csupán jól érzik magukat a rekonstruált palota falai között. Tetszik nekik a látvány, és örülnek, mert úgy érzik, felfogható közelségbe került hozzájuk a rég elveszettnek hitt múlt.

Vannak azonban sokan közöttük, akik úgy gondolják, ez a középkori palota valamiféle nemzeti érdem, amelyre ők mint magyarok büszkének lehetnek. Az ő gondolkodásmódjukra rimelnek Rostás Tibor a *Magyar Narancsban*¹ és Maria Elena Corrado a *Palladióban* és a *Műemlékvédelemben*² megjelent cikkei is, amelyek a visegrádi palota helyreállításának célját pusztán abban vélik felismerni, hogy a rekonstrukció a magyar nemzet nagyságának kíván emléket állítani, akár hamisítás árán is. Érdekes, hogy az ő vádjai merőben ellenkező előjellel, mint a nemzetgyalázás bizonyítékai olvashatók a visegrádi múzeum emlékkönyvében, egy magát Csurka István írói (ál)néven jegyző látogató tollából. A magam részéről nem tudom felfogni, miképp lehet a magyarok mellett német, cseh, olasz és dalmát mesterek által, a régen elenyészett középkori Magyarországra francia, olasz, cseh, német és román családokból származó királyainak parancsára, e királyok megszámlálhatatlan nemzetiségű alattvalóinak adóiból felépült palota akár csak összefüggésben is egy olyan fogalommal, mint a mai értelemben vett magyar nemzet, melyet akkor fogalmaztak meg először, amikor e palota romjai már régóta mindenkitől elfeledve rejtőztek a föld alatt. A visegrádi királyi palota valóban fontos emlék: a középkor kultúrájának egyetemes értékű kincse, ám semmi esetre sem adhat okot senkinek semmiféle nemzeti büszkeségre, ezért aligha lehet helyreállításával a nemzeti büszkeséget sem felemelni, sem megalázni.

Az efféle ideológiai indíttatású értelmezések mellett szerencsére születtek komoly értékelések is. A legrészletesebb elemzést eddig Marosi Ernő publikálta a *BUKSZ* hasábjain.³ Alapos és átgondolt cikkében ő volt az első, aki tolerálta a rekonstrukciót végzők által többször hangoztatott elvet, miszerint a rekonstrukció készítése maga is a kutatás, a múlt megismerésének része. Marosi Ernő világosan érzékelte és díjazta, hogy a visegrádi palota műemléki helyreállítása a tudományos kutatás szerves részét alkotta, messzemenően figyelembe véve annak eredményeit és érdekeit. Valóban a helyreállítások során

1 ■ Rostás Tibor: A hamis emlékezet. A visegrádi palota újja születése. *Magyar Narancs*, 2002. január 17. 26–28. old.

2 ■ Maria Elena Corrado: Restaurálás Magyarországon a XX. század kilencvenes éveiben. *Műemlékvédelem*, 2001. 2. szám, 103–110. old.

3 ■ Marosi Ernő: Forrásfoglalás. Restaurálások Székesfehérvárott, Esztergomban és Visegrádon a 2000. évben. *BUKSZ*, 2001. Tél, 348–362. old.

a romot és építészeti töredékeit – mint ahogy egy történeti forrással illik – a maximálisan tiszteletben tartottuk: elsődleges célnak tekintettük, hogy mindenféle jövőbeli vagy akár a helyreállítás során fenyegető károsodástól megóvjuk. A rekonstrukció a maradványok megóvásával nem szembeállítható, hanem éppen ezt kiegészítő fogalom számunkra. Arra törekedtünk, hogy csak azt és csak olyan mértékben állítsuk helyre, ami a kutatások adataival igazolható. A csupán feltételezhető részeknek mindössze jelzései épültek meg, azok is csak ott, ahol az eredeti maradványok védelme vagy a szomszédos, biztosan rekonstruálható épületrészek helyreállítása ezt elkerülhetlenné tette. A bizonyítható részek azonban visszaépültek eredeti formájukban, sőt ahol lehet, az eredeti elemeik visszahelyezésével.

Mindamellet, hogy Marosi Ernő nagyra értékeli a tudományos kutatás és a műemléki helyreállítás szoros együttműködését, nem tud megbékülni azokkal a részletekkel, amelyek nem férnek bele a saját középkorképébe. Így jobb híján a helyreállítóknak tesz szemrehányást például a kerengőajtók különös módon belülről díszítéséért vagy a lépcsőkorlát lezáró elemének furcsa gótikus-reneszánsz stílusvegyülékéért, pedig ezekért a kritika legfeljebb Mátyás király XV. századi építészeti illetheti: e részletek mind eredetiek, feltárásuk óta, már több mint fél évszázada láthatók voltak mindenki számára, sőt tudományos publikációkban is megjelentek, csak éppen töredékesen, illetve hibásan elhelyezve. Beszédes bizonyítéka ez az eset annak, hogy miért szükséges a kiegészítés és rekonstrukció: ha kiegészítések nélkül még egy ily kiváló tudós számára is rejtve maradhatnak ilyen eredeti részletek, akkor bizony hiba volna a kiegészítések eszközéről lemondani, ha meg akarjuk ismertetni az egykori épületet. Sőt úgy tűnik, a részleges rekonstrukció nem is elég, hanem egy-egy építészeti szerkezet teljes helyreállítására van szükség, hiszen Marosi Ernő csak most, a teljes kerengő visszaépítése után figyelt fel a kerengőboltozat sarokszakaszainak hibás rekonstrukciójára, és ezeket – meglehetősen méltánytalanul – a mi számlánkra írta. Pedig e hibás rekonstrukciók harminc évvel ezelőtt épültek, a kerengő részleges kiegészítése során, és Székér György kollégánk megfigyelése alapján éppen mi hívtuk fel publikációinkban a figyelmet hibás voltukra, bár kijavításukra egyelőre pénzhiány miatt még nem volt lehetőségünk. Marosi Ernő leginkább a kerengő színezésének rekonstrukcióját kritizálva leplezi le önmagát: bár elismeri, hogy a színezés rekonstrukciója hiteles, a mai szemnek valóban furcsa rózsaszín-fehér-vörös színhatást mégis gúnyos szavakkal illeti. „Meglépetést okoznak” számára az éles színek és formák, pedig ő is jól tudja: az eredeti visegrádi palota színei és formái is frissek és élesek voltak még a XV. században. Ám a mai emberben a középkor fogalma az ódonnal, kicsorbulttal és megfakulttal kapcsolódik össze, és ez alól nem könnyű kivonnia magát még a tudósnak sem. A középkor iz-

lése nem a mi korunk esztétikájához igazodott. Aki mai szemmel keresi Mátyás király „földi paradicsom”-át Visegrádon, az bizonyosan csalódnai fog. Mi, a palota kutatói és helyreállítói nem a saját ízlésünk és könyvekből szerzett ismereteink szerint akarunk visszaálmódni a Mátyás-kori palotát, hanem egyszerűen azt kerestük, hogy az épület ránk maradt töredékeiből mire lehet következtetni.

Ez a földhöz és kőhöz ragadt módszer más tudósok számára is nehezen érthető. Marosi Ernő egy kétértelmű mondat erejéig utalt is arra a lábjegyzetekben folyó vitára, amelyet a kiváló reneszánszkutatóval, Mikó Árpáddal folytattam a visegrádi reneszánsz loggia rekonstrukciójáról, konkrétan arról, hogy az oszlopok állhattak-e a báboskorlát karcsú törpepillérei felett.⁴ Eltekintve attól, hogy Mikó kritikája egy hibás megfigyelésen alapszik – miszerint a loggia sarokoszlopa szerinte nem esik az alatta lévő korlát pillérének tengelyébe –, érdekes a probléma megoldására tett javaslata, pontosabban annak hiánya: annak ellenére, hogy minden adat adott a loggia rekonstrukciójához, ám ha „nincs rá analógia” – mint azt Mikó véli –, akkor a rekonstrukció nem lehet igaz. Analógiákat azonban lehet találni, ha az ember keres. Így a visegrádi loggiára is, nem is kisebb mestertől, mint Donato Bramantétól, vagy legalábbis az ő tervei szerint épült Busto Arsizio-i templom loggiájáról. Ám a lényeg sokkal inkább a szemléletmódban van: mi a fontosabb a kutató számára, a kézzel fogható tárgyi valóság vagy az ideálkép, amit egy stílusról megtanult, és amit még e stílus emlékei sem képesek megváltoztatni benne. Marosi Ernő viszonya is talányos e kis vitához: az olvasó aligha tudja szavaiból megfejteti, hogy szerinte állhat-e még a lábán egy kritika, amely azt állította, hogy nem tud megállni egy loggia, ami azóta megépült, és biztosan áll.

A kutatók persze általában saját kutatási módszereikből indulnak ki, amikor kollégáik munkájáról véleményt mondanak. Ezt tette a régész Feld István is a *Műemlékvédelmi Szemle*ben megjelent írásában,⁵ amikor nagy épületkutatói gyakorlatára támaszkodva, az eredeti faltömegek jelentős részének hiánya miatt kérdőjelezte meg a visegrádi palotarekonstrukció hitelességét. A tapasztalat azonban néha könnyen félrevezet: a visegrádi palotarekonstrukció magvát a középkori építészet egy sajátos válfajának, a faragottkő-építészetnek a kutatása jelenti, amint

4 ■ Mikó Árpád: Rész és egész. A magyarországi reneszánsz kőfaragóműhelyek és kutatásuk. In: *Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok.* Művészettörténet – Műemlékvédelem X. Szerk.: Bardoly István, László Csaba, Bp., 1998. 207–223., 220. old., 18. jegyzet; Buzás Gergely: Műemlékvédelem és zsurnalisztika. *Műemléklap*, 1999. 7. szám, 17–18. old.

5 ■ Feld István: Kutatás – dokumentálás – rekonstrukció. *Műemlékvédelmi Szemle*, 1999. 1–2. szám, 27–56. old.

6 ■ Tatai Mária: Visegrádi palotarekonstrukció: kísérelt a posztmodern műemlékvédelem járatan útján. *Új Magyar Építőművészet*, 2001. 6. szám, 18–19. old.

erre Marosi Ernő is felhívja a figyelmet. A kőfaragványok felméréséből, vizsgálatából leszűrhető adatok alapvető információkat szolgáltatnak olyan épületekre, mint a visegrádi palota, amelynek építését kőfaragók irányították, ezért az épület dimenzióit alapvetően a faragottkő-szerkezetek (ajtó- és ablakkerekek, boltozatok, erkélyek, loggiák stb.) határozzák meg, a faltömegek tulajdonképpen csak kitöltő masszát alkotnak ezek között. Más a helyzet természetesen a Feld István által kiválóan ismert falusi templomok, vidéki udvarházak és kis, hegyi várak esetében, amelyeket kőművesmesterek építettek, és amelyeknek faragottkő-szerkezeteit jobbra utólag, sokszor szinte véletlenszerűen helyezték el a falazatokban. A visegrádi palotával ellentétben ezeknél az épület rekonstrukciójához a kőszerkezetek valóban kevés támpontot nyújtanak.

Az építész Tatai Mária más irányból fogalmazta meg kritikáját. Az *Új Magyar Építőművészetben* megjelent cikkében⁶ nem hitelességük megkérdőjelezése miatt sokallotta a rekonstruált eredeti formákat a visegrádi palotán, hanem azért, mert ezek hátrébe szorították a modern építészet eszközeit, amelyekkel szerinte a középkori palota hangulatát korszerű módon kellett volna érzékeltetnünk. Sajnos, az általa ajánlott módszer meglehetősen síkos talajra vezet. Jól illusztrálja ezt az esztergomi vár helyreállítása, melyet ugyanazon folyóirat egy korábbi számának hasábjain egy másik építész, Gerle János magasztalt fel. Esztergomban valóban nem készült rekonstrukció – azt a néhány rosszul sikerült középkori kőszervezet-utánezatot jobb elfelejteni –, hanem az építész, Gál Tibor saját középkorképét fogalmazta meg a posztmodern építészet néhány sablonosan alkalmazott eszközével. A baj csak az, hogy ennek az egyéni középkorképnek semmi köze a valóságos középkorhoz: így öltötte magára a vár elpusztult Árpád-kori várfalai helyett épített múzeumkerítés a XIX. századi komáromi erőd puskalőréses falainak formáját, a középkori nagyterem helyére emelt, majd kibebezett barokk kaszárnya egy üzemcsarnok képét, az Árpád-kori lakópalota maradványai fölé állított múzeum-épület pedig egy vidéki panzió hamisítatlan külsejét. Ahol pedig a középkori maradvány nem illett az építész koncepciójába, ott azt egyszerűen elbontotta. Bár mindennek nem sok köze van a műemlékvédelemhez, a fantáziának valóban határtalan lehetőségeket nyújt: „határtalanokat”, mert a középkori falak sem szabnak korlátokat a képzelet szárnyalásának.

Visegrádon ez nem így történt. Itt a kutatók által feltárt adatokat Deák Zoltán, az építész tiszteletben tartotta, és alkotó fantáziáját csak ott és annyira engedte szabadjárá, ahol és amennyire nem ütközött a feltárt tényekkel, de még ezekben az esetekben is segítségére voltak elmélyült építészettörténeti ismeretei és a középkori palotáról kialakított hiteles képe. Még a Marosi Ernő által szarkasztikusan csak „galambdúcna” titulált modern loggiapárkánynak is megvan a közismert analógiája a kora reneszánsz

építészetben: a firenzei Pazzi-kápolna loggiapárkánynán, bár ez a hasonlóság valóban csak a véletlen műve. Ám éppen ezen „véletlenek” miatt tudnak a modern részletek belesimulni a történeti épület hangulatába.

Akár az eredeti részletek visszahelyezése, akár az elpusztult eredeti elemek modern formák segítségével történő visszaidézése történt, a visegrádi palotában a rekonstrukciók és a kiegészítések egyértelműen díszletszerepet játszanak a palota romjai felett. Erre a rekonstrukció minden kritikusa felfigyelt, ám furcsa módon ezt hibaként rótták fel nekünk. Pedig ezzel éppen egy másik kritikának, a hamisítás vádjának mondanak ellent. Ha ugyanis valami nem eredeti, akkor az vagy díszlet, vagy hamisítvány. Márpedig a pusztulás visszavonhatatlan: a középkori visegrádi palota nincs többé. Ami a palotából fennmaradt és felkutatható, az már nem a palota, hanem annak pusztán emléke: csupán történeti forrás, ami az egykorvolt palotáról beszél. A kutató ezeket a forrásokat fogja vallasóra, a restaurátor pedig megjelenti azt, amit a forrás elárul a néhai valóságról. Mindez azonban szükségszerűen csak illúzió. A kutató és restaurátor felelőssége az, nehogy a megjelenítés érdekében elpusztítsa magát a forrást, és hogy azt világosan megkülönböztesse a rekonstrukciótól. Ezért nem készíthet soha tökéletes illúziót keltő hamisítványt, hanem pusztán díszletet.

A múlt és az eredetiség sajnos összeegyeztethetetlen fogalmak. Még akkor sem lehetne eredeti a visegrádi palota, ha falait nem rombolták volna le, ha köveit nem hordták volna szét: ha állna még a középkori épület, mi emberek akkor is megváltoztunk volna körülötte. Más már a „szemünk”, így nem láthatjuk ugyanazt, amit fél évezreddel korábbi elődeink. De a kutatás értelme mégis az, hogy legalább megsejthesük: ők, az építők és építetők hogyan láttak. Ehhez azonban tudnunk kell, min nevelkedett a szemük: mit láttak, miben éltek, mit alkottak. Mi, akik a visegrádi palotarekonstrukciót készítettük, valójában egyedül erre voltunk kíváncsiak. A palota rekonstrukciója révén egyszerűen azt akartuk megtudni, hogyan nézett ki, milyenek voltak a terei, a színei, a fényei. Ezeket az érzéseket a legjobb művészettörténeti elemzés, a legpontosabb leírás vagy a legtökéletesebb rajz sem képes visszaadni. Csak a térben és anyagban megtestesült épület nyújthatja a látvány megismerésének élményét.

Megértem, hogy sokak számára furcsának tűnik ez a kíváncsiság, hiszen a tudomány már egy-két évszázada megvan e kérdések nélkül is, és a látvány firtatását jobbra a „laikusoknak” engedi át. Ám az elmúlt évtizedek sok mindent megváltoztattak életünkben. Világunk minden részletében vizuálisabbá vált. Ezernyi eszközön keresztül áramlik felénk a képi információ óriási tömege, és ez nem maradt hatástalan gondolkodásunkra sem, amely egyre erőteljesebben vizuálissá vált. Egy időben divat volt – néhol még ma is az – ezt valamiféle elsekélyesedésnek,

a kultúra elszegényedésének tartani. Ez bizonyos szempontból igaz is: az emberek valóban kevesebbet olvasnak, valóban kevésbé fogékonyak a bonyolult elméleti okfejtésekre. Ami azonban a kultúra veszteségét jelenti az egyik oldalon, nyereséghez vezet a másikon. A mai ember vizuális felfogóképessége sokszorososan felülmúlja a csak egy-két évtizeddel korábbi önmagát: olyan részleteket és jelentési árnyalatokat fedez fel a látványban és mindezt olyan sebességgel, amelyre korábban nem volt képes. Ennek következményeként megnőtt a vizuális igényessége: fontossá váltak számára a színek, a formák, a terek. Az emberi képzelet már nem elégszik meg ködös érzetekkel, hanem éles képekre vágyik. Nem új jelen-

ség ez az emberi kultúra történetében, sőt azt kell mondanunk: valójában a kultúra most kezd visszatermi normális, évmilliók kerékvágásába, amelyből az újkor néhány évszázadának egyre inkább a nyomtatott betűre beszűkülő műveltsége kikököcsölte. Ahogy terjedt a könyvnyomtatás, úgy sorvadt el a képzet, formát, teret alkotó szellemiség, hogy átadja helyét egy új fogalomnak: a művészetnek, ahol a vizuális forma csupán ruhává vált az ideológia felett. A XX. század végére azonban az új technika teremtette eszközök visszahelyezték a látványt az őt megillető, régi helyre. Ne csodálkozzék tehát senki, ha ma egy vizuálisan gondolkodó kor tudósait a múlt korok vizuális világa érdekli. □

BUZÁS GERGELYNEK FORRÁS-ÜGYBEN, ENYHE ÉRZELMI REAKCIÓVAL

1. Nem csodálkozom, hiszen eredetileg is számoltam azzal, hogy frontvonalak húzódnak a művészettörténészek és az építészek, továbbá az előbbieket és a régészek között, bár az meglep, hogy (pl. a nem Visegrádon, hanem Esztergomban dolgozó) építészek és régészek között is lehet ilyesmi.

2. Ha filológus lenne, B. G. tudhatná: az ember új olvasatának érvényesítése érdekében nem mehet be a Széchényi Könyvtárba, hogy kijavítsa a Pray-kódeksben a Halotti beszéd szövegét, ellenben megteheti – nyomtatásban. Ennyit a „képet, formát, teret alkotó szellemiséget” „sorvasztó” könyvnyomtatás előnyéről, valamint arról is, miért nem a rekonstrukció a forrás (vö. Holnaptól így volt).

MAROSI ERNŐ

---

3. Talán ide illik: „Akár tetszik, akár nem, nekünk valóban a film-mesék színes és izgalmas világával kell versenyre kelnünk.” (Buzás Gergely: A múlt rekonstrukciója avagy a tudós felelőssége. *Műemlékvédelmi Szemle*, 1999. 1–2. szám, 22. old.) Nos, sem nem tetszik, sem nem kell!

4. A V4 felsorolásából kimaradt a lengyel és a szlovák (továbbá a magyar), viszont lényegesen bővült az Euro-perspektíva.

5. Látogassa Ön is a festői Visegrádot! (Posztmodernül: Élmenyromot az élmenyfürdők és a látványpékségek híveinek! – Végtere: a bevételi forrás is forrás.)